

МР ДРАГОМИР БОНЦИЋ
Институција за савремену историју, Београд

„НОВА ВЛАСТ“ И БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ У БЕОГРАДУ 1944-1952.

Држећи светосавску беседу о отварању нових факултета Београдског универзитета 1921. године, тадашњи ректор Слободан Јовановић, посветио је пажњу и Богословском факултету, који је претходне године, у складу за Законом о Универзитету из 1905. отворен и почeo са радом.¹ Јовановић је сматрао да је између људи од вере и људи од науке могућ „modus vivendi основан на узајамној трпљивости“ и да ће се добри односи између научника и богослова још јаче утврдiti после оснивања Богословског факултета. Улазећи у оквир Универзитета Богословски факултет уводи своје студенте у научну атмосферу спречавајући тиме да се код њих развије непријатељско расположење према науци, сматрао је Јовановић. Посматрајући науку као велику целину у којој посебне науке стоје једна са другом у вези, а Универзитет као завод који негује све науке упоредо и омогућава њихов међусобан развој и употребњавање, Јовановић је оправдавао постојање Богословског факултета у оквиру Универзитета. Као пример те повезаности Богословског факултета, који „на први поглед изгледа одвојен од осталих факултета и намењен студијама које са науком у правом смислу немају ни једне додирне тачке“, са осталим факултима Универзитета, навео је предавање историје Цркве, црквеног језика и црквене књижевности које је очигледно блиско интересовањима студената историјско-филолошке групе Филозофског факултета и предавање историје религије које је од велике важности за психологе, социологе и све оне који се баве духовним наукама.¹ Тако је Слободан Јовановић оправдавао отварање и постојање Богословског факултета у оквиру Универзитета, сматрајући га корисним за потпуност установе и даљи развој наставно-научног рада.

Четврт века касније Православни Богословски факултет у Београду се нашао у ситуацији у којој су о смислу и разлогима његовог деловања у оквиру Универзитета одлучивали људи са потпуно другачијим мишљењем. Револуционарне промене које су спроведене после Другог светског рата оставиле су дубоке последице на цело друштво, државни, политички, економски,

¹ Рад је написан у оквиру пројекта (*Не)успјешна интеграција – (не)довршена модернизација: међународни положај и унутрашњи развој Србије и Југославије 1921–1991* (147039), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије. Београд.

¹ Слободан Јовановић, „Отварање нових факултета на Београдском универзитету“, *Из историје и књижевности*, I, Београд 1991. 410-414.

културни и верски живот и развој, које нису мимоишле ни сам Богословски факултет. Није се ни могло очекивати да ће нове комунистичке власти, по завршетку Другог светског рата, размишљајући о статусу Богословског факултета, водити рачуна о речима и аргументима Слободана Јовановића, бившег професора, ректора, којег су због деловања у емиграцији током Другог светског рата осудили у одсуству на двадесет година робије и губитак грађанских права, а његово обимно дело склонили у страну покушавајући да и аутора и дело предају забораву.

Током Другог светског рата Комунистичка партија Југославије је спроводила револуционарну смену власти коју је по завршетку рата наставила изградњом новог, једнопартијског државног и друштвено-економског поретка. Нови систем је стваран на темељу идеолошко-политичких замисли Партије и на основу потпуне превласти и контроле у свим сегментима политичког, друштвеног, економског и културног живота земље. И структура и рад свих културних, просветних и научних установа, биле су под пресудним утицајем идеолошких поставки и политичких замисли владајуће партије.

Нова власт је посебну важност придавала Београдском универзитету и његовим факултетима, као установама на којима је требало школовати нове, бројне висококвалификоване стручњаке, неопходне како за обнову и изградњу ратом порушене земље, тако и за планирани друштвени, економски и културни развој и изградњу новог социјалистичког поретка. Брига нових власти за рад Универзитета показала се непосредно по уласку партизанских јединица у Београд октобра 1944. а у наредним годинама изражавана је како кроз делатност државних просветних органа (који су били потпуно потчињени партијским органима) тако и кроз присуство партијске организације и Партији потчињене масовне студентске организације на факултетима. Поред тога, интерес Партије за Универзитет довео је и до пресудног утицаја партијске политике на уобличавање структуре и задатака Универзитета, на отварање нових организационих јединица, као и до сталног надзора над наставом, науком и животом и радом универзитетских наставника и студената.² Као део Београдског универзитета, и Богословски факултет се нашао под управом нове комунистичке власти и био је подвргнут захтевима комунистичке просветне политике и притиску партијских организација на Универзитету.

Међутим, иако се у почетку није могло избећи бар формално третирање Богословског факултета као високошколске установе Београдског универзитета, однос нове власти према овој установи много више је био одређен партијским ставом према религији, него односом према просвети, научи и Универзитету. Односно, усмеравајући сегмент партијске културне и просветне политике, чиниле су партијска верска политика и атеистичка идеологија, што се могло и очекивати.

² Види више у: Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944 – 1952*, Beograd 2004, 103-109.

У кратким цртама, доктрина марксизма и историјског материјализма видела је у религији приватну ствар сваког појединца и одузимала јој је право да утиче на формирање политичких, друштвених и економских односа. Религија је за марксисте била лаж, илузија, „главно идеолошко оружје експлоататора“, представљала је надградњу друштва у којем постоји експлоатација. Револуционарним рушењем тог друштва, изградњом социјалистичких односа ширењем научних сазнања и подизањем нивоа људске свести стварани су услови да се превазиђе религијски поглед на свет. Лењин је био доста оштрији и за њега је борба против религије била „азбука целог материјализма“ и залагао се за борбу за атеистични, материјалистички, научни поглед на свет, „надвладавање религиозних предрасуда“ и „ликвидацију религиозних остатаца“ У складу са овим теоријским поставкама, основни програмски циљеви КПЈ пре рата, као и осталих социјалистичких и комунистичких партија, били су одвајање цркве од државе и школе од цркве, укидање свих јавних функција и политичког утицаја цркве, одузимање црквене имовине, слобода вероисповести, равноправност конфесија, итд. Конкретне околности су доводиле до различитог односа комунистичких партија према цркви и религији: прогона, терора, административних мера, форсирања антирелигиозне пропаганде, милитантног атеизма или толерисања и сарадње, али са увек јасним крајњим циљем и основним смерницама. Теоријске поставке марксизма-лењинизма и дијалектичког материјализма, идеолошко-политичко наслеђе социјализма и большевизма, практично искуство прве земље социјализма после Октобарске револуције, предратно и ратно теоријско и практично наслеђе КПЈ, чинили су саставне делове односа Комунистичке партије на власти према религији и верским заједницама после Другог светског рата, неминовно уобличаване и модификоване конкретним политичким условима, међународним утицајима и интересима Партије.³

У складу са таквим ставовима. Православном богословском факултету као верској, црквеним догмама потчињеној школи, није могло бити места на Београдском универзитету као државној високошколској и научној установи у новом социјалистичком, на материјализму и атеизму заснованом систему. Стога се могло и очекивати укидање, односно издвајање Богословског факултета са Универзитета. Међутим, и поред јасних идеолошких смерница владајуће партије по питању карактера и опстанка Богословског факултета на Универзитету, нова нова власт је била принуђена да у почетку макар формално посматра Богословски као део Универзитета и да се барем званично понаша према њему као високошколској и научној установи. Такво стање је, захваљујући општој унутрашњој и спољној политичкој ситуацији, интересима Партије и развоју односа са Српском православном црквом, потрајало дуже него што је комунистичка власт же-

³ Радмила Радић. *Држава и верске заједнице 1945-1970. I. део: 1945-1953.* Београд 2002. 108-138.

лела и него што се могло претпоставити у условима једнопартијске диктатуре, прогона цркве и антирелигијске атеистичке пропаганде, која је била стално присутна и узимала све више маха у Југославији. Током девет година рада у оквиру Универзитета, од ослобођења Београда 1944. до издавања 1952, београдски Богословски факултет је уз стално запостављање, заобилажење, потцењивање, неравноправност, претње, најављивање укидања, ипак званично био третиран као наставно-научна установа, а нова власт је преко просветних органа, универзитетских тела, партијске и студентске организације била присутна у раду факултета и у животу и раду наставника и студената.

Већ неколико дана по ослобођењу Београда „ослободиоци“ су посветили пажњу страдалом Универзитету, при чему нису могли заобићи ни Богословски факултет. Нова власт је 1. новембра 1944. од наставника формирала Комисију за обнову Београдског универзитета, на челу са председником, др Јевремом Недељковићем професором Медицинског факултета, који је обављао послове у надлежности ректора, и професорима који су обављали дужности декана појединих факултета. За вођење послова декана Богословског факултета одређен је др Баја Бајић, ванредни професор Филозофског факултета, што је био једини случај да послове декана обавља наставник другог факултета, за шта није дато никакво објашњење. Могуће да је то био први израз неповерења нове власти према Богословском факултету и његовим наставницима. Комисија је деловала под надзором републичког поверишства, тј. Министарства за просвету и имала је задатак да утврди стање на Универзитету после ратних разарања, да управља Универзитетом и спроведе нужне мере за обнову и почетак рада.⁴

Први задатак комисије за обнову био је процена штете коју је окупатор учинио на зградама и инвентару Универзитета од априла 1941. до октобра 1944. и спровођење првих корака у обнови. Поред осталог, посматрана је и штета на Богословском факултету. Већ приликом бомбардовања Београда, 6. априла 1941. године, страдао је Дом студената Богословског факултета који се налазио у задужбини епископа Нишког Никанора Ружичића на Косанчићевом венцу бр. 14, поред зграде Народне библиотеке. Одмах по окупацији настава је прекинута и наставници су стављени на расположење, а потом пензионисани. Факултет је августа 1943. избачен из зграде у Краља Петра бр. 2, у којој су се налазили деканат, слушаонице, семинари и библиотека, а у зграду смештена немачка војска. У таквим условима, намештај је потпуно уништен, деканат и административне књиге су делом опљачкани а делом пренети на друге факултете, а библиотека и архива су делимично страдале,

⁴ „Izveštaj o radu komisije za obnovu Univerziteta od 27. aprila 1945“ *Zapisnici i izveštaji univerzetskog komiteta KPS 1945 – 1948*, priredili Đorđe Stanković i Momčilo Mitrović, Beograd 1985, 19-22 (dalje: *Zapisnici i izveštaji 1945-48*); *Политика*, бр. 11845, 14. децембар 1944, 4.

пошто су пребачене у зграду Патријаршије.⁵

Током зиме и пролећа 1945. факултети и поједини стручњаци су прикупљали и анализирали податке о ратној штети на Универзитету и изнели их у прегледима и елаборатима, а Комисија је податке сажела у свом извештају из априла 1945. По овим документима процењено је да је на Богословском потпуно уништен један институт, знатно оштећено четири, а незнатно осам института. Мање штете је претрпела сама зграда у улици Краља Петра 2, док је зграда на Косанчићевом венцу у којој су становали студенти Богословског потпуно срушена 6. априла 1941. Штета на намештају и инвентару факултета, деканата, секретаријата, архиви, професорској сали, читаоници за професоре и студенте, библиотеки, семинарима и слушаоницама процењена је на 1.626.200. динара; штета на намештају и инвентару Интерната била је 841.950, на факултетској и свим семинарским библиотекама 5.779.000 и на згради интерната 3.000.000 динара. Културна штета на библиотеки је процењена на 47.232.000 динара, али треба нагласити да у износ штете нанесене библиотекама нису ушли ретке књиге, као што је Талмуд, и збирке Србуља и наших старих рукописних и првих штампаних књига чија се вредност ни не може проценити. Укупна штета на Богословском факултету процењена је на 11.247.550 динара (8.247.550 у инвентару и 3.000.000 на зградама), док је укупна штета на Универзитету износила 330.870.353 предратних динара (274.793.162 у инвентару и 60.506.577 на зградама).⁶

Намештај и инвентар Факултета	1.626.200
Намештај и инвентар Интерната	841.950
Библиотеке – факултетска и семинарске	5.779.000
Зграда Интерната	3.000.000
Укупно	11.247.000

Истовремено са проценом ратне штете Комисија за обнову Универзитета је имала и задатак да испита понашање наставника Универзитета током окупације, при чему није заобиђен ни Богословски факултет. Децембра 1944. наставници Универзитета су избрали Суд части који је требало да подвргне наставнике револуционарном суду, испитивању „исправности“ деловања током ратних година и да „очисти“ Универзитет од свих „сарадника окупатора и фашистичких утицаја и заостатака“. При томе су о „исправности“,

⁵ Чедомир Драшковић, „Четрдесет година Богословског факултета у Београду“, *Богословље*, бр. 1-2, 1961, 9-10, 18; Др Душан Љ. Кашић, „Богословски факултет Српске православне цркве 1920 – 1980“, *Богословље*, год. XXIV, бр. 1-2, 1980, стр. 5-6; Предраг Пузовић, „Издвајање (укидање) Богословског факултета из састава београдског универзитета“, *Српска православна црква. Јрилози за историју*, 2, Београд 2000, 278.

⁶ Архив Југославије (AJ), фонд Министарство просвете ДФЈ, 313-10, Елаборат о ратној штети на Београдском универзитету; Архив Србије (AC), фонд Београдски универзитет (БУ), Комисија за обнову Универзитета, ф. 1, Преглед ратне штете на Београдском универзитету; „Iзвештај о раду комисије за обнову Универзитета од 27. априла 1945“. *Zapisnici i izveštaji 1945-48*, 21.

„неисправности“ и „части“ одлучивало на основу револуционарних мерила Комунистичке партије и погледа народноослободилачког покрета, а као „грех“ и „сарадња са окупатором“ су третиране разне привредне, културне, јавне и приватне активности током рата.⁷ Суд части на Универзитету радио је до маја 1945. када је објавио одлуку о удаљавању 37 наставника који су се показали „недостојни српске националне части“. Међу њима су се нашла и четири наставника Богословског факултета. Др Јустин Поповић, ванредни професор, нашао се у групи од пет наставника који су удаљени са Универзитета а њихови предмети предати Суду за суђење преступа против српске националне части. Са Универзитета су удаљени без других консеквенција редовни професор др Радослав Грујић и ванредни професор др Петар Ђорђић. Као је Суд части судио и лицима у одсуству, са Универзитета је удаљено и 19 наставника који су одбегли са окупатором у Немачку међу којима је био и приватни доцент Богословског факултета др Ђоко Слијепчевић.⁸

Пошто је Суд части обавио посао, државни органи су приступили распоређивању наставног особља на дужности. Већ тада се појавила дилема око статуса наставника Богословског факултета, која је у први мах решена у њихову корист. Наиме, јуна 1945. Министарство просвете Србије је известило Комисију за обнову Универзитета да и даље исплаћује принадлежности активних службеника дванаесторици наставника и асистената Богословског факултета, „све док не буде коначно решено питање њиховог личног статуса, односно питање Богословског факултета“.⁹ Дакле већ тада је било јасно да постоји „питање Богословског факултета“ и питање статуса његових наставника и очекивало се да ће оно брзо бити решено. Ово питање је постављано и у раду саме Комисије за обнову Универзитета, где су се већ раније појављивале сугестије појединачних чланова за одвајање појединачних факултета од Универзитета – при чему се једино могло мислити на Богословски.¹⁰ Тако се још пре нормализовања стања на Универзитету и почетка рада јасно показала тежња нових власти да Богословски факултет посматрају одвојено од осталих факултета и намера да овај факултет буде убрзо издвојен са Београдског универзитета.

Међутим, упркос тим наговештајима, припрема за почетак нове школе

⁷ „Izveštaj o radu komisije za obnovu Univerziteta od 27. aprila 1945“ *Zapisnici i izveštaji 1945-48*, 20; *Политика*, бр. 11845, 14. децембар 1944, 4;

⁸ АС, БУ, Комисија, ф. 1, Извештај Комисије од 19. маја 1945; Исто, ф. 43, Саопштење Комисије за обнову; *Политика*, бр. 11986, 23. мај 1945, 6; *Борба*, бр. 123, 22. мај 1945, 4. О судовима части види више у: Момчило Митровић, *Изјубљене илузије*. Београд 1997, 116-136.

⁹ АС, БУ, Комисија, ф. 2, Министарство просвете Србије – Комисији за обнову Универзитета, бр. 7907, 29. јун 1945. У питању су били: редовни професори Драгутин Атанасијевић, Лазар Мирковић, Борислав Лоренц, Радивоје Јосић, Филарет Границ и Јордан Илић; ванредни професор Душан Глумац; доцент Викентије Фрадински; и асистенти Благота Гардашевић, Милош Ердељан, Драгослав Несторовић и Чедомир Драшковић.

¹⁰ АС, БУ, Комисија, ф. 43, Саопштење Комисије за обнову.

ске године и почетак рада Универзитета одвијала се уз потпуно учешће организација Богословског факултета. Комисија за обнову је током лета 1945. привела крају свој рад на процени штете и „чишћењу“ Универзитета од неподобних наставника, тако да су крајем августа на скупштини универзитетских наставника изабрани ректор и проректор Универзитета, а потом и декани појединачних факултета који су преузели надлежности Комисије у управљању Универзитетом и припреми за упис студената и почетак предавања. Савет Богословског факултета је одржао прву седницу 31. августа 1945. под председништвом Баје Бајића. За декана је изабран др Радивоје Јосић, а за продекана Душан Глумац.¹¹ Од тада је деканат у сарадњи са Ректоратом и под управом Министарства просвете радио на пословима обнове, сређивања материјалног и кадровског стања и уписа студената на Богословски факултет.

Кадровске и материјалне тешкоће су биле огромне. Рат је, као што смо видели, оставил последице на зградама, инвентару, библиотеки, а био је окрњен и наставнички кадар. Док је 1941. било 22 наставника, 1. октобра 1945. тај број је износио 13 (6 редовна, 2 ванредна, 1 доцент, 3 асистента и 1 волонтер).¹² На згради у улици Краља Петра био је оштећен кров, разбијена стакла и оштећена окна на прозорима, а током септембра у згради је боравила војска. Факултет је тражио да војска ослободи зграду и да се у оквиру обнове Универзитета, од средстава које је обезбеђивало Министарство просвете, потхитно изврши оправка крова и прозора, да се набаве школске клупе и изврши обнова факултетске и семинарских библиотека. Од укупно 629.000 динара буџетских средстава, 35.000 је требало утрошити на отварање нових наставничких места. Почетком октобра је донета и нова Уредба факултета која је углавном поновила ставове из 1935.¹³

Током јесени 1945. извршене су припреме за упис студената, који је вршен крајем октобра за старе и током новембра за нове студенте. Број студената који је могао да буде примљен а богословски факултет кратко се од 100 до 200, а септембра 1967. пријавило се 167 заинтересовних кандидата. Треба истаћи да је упис пажљиво надгледала организација Комунистичке партије на Универзитету, која се појавила на почетку окупљања студената и пролеће 1945. и временом организовала чврсте и све бројније ћелије по факултетима. Иако на Богословском факултету није било партијске ћелије, ни потен-

¹¹ Ч. Драшковић, н. д., 11; Радмила Радић, „Издвајање Богословског факултета из оквира Београдског универзитета“, *Идеје и токрећи на Београдском универзитету од оснивања до данас*, 2, Београд 1989, 256; Р. Радић, *Држава и верске заједнице*, 1, 223.

¹² АС, фонд Комитет за научне установе, високе школе и Универзитет (даље Комитет), ф. 7. Два професора су преминула током 1945; четири је уклонио Суд части: један асистент је погинуо у НОБ а један уклоњен пошто се није јављао на дужност од ослобођења. За 13 предмета није било наставника па су изабрана три хонорарна наставника – Милан Мратинковић, Бранко Цвејић и Григорије Константиновић. Ч. Драшковић, н. д., 11, 18; Д. Кашић, н. д., 5-6.

¹³ АС, БУ, Комисија, ф. 3, Ректорат – Министарству просвете, бр. 2907, 21. септембар 1945; Исто, ф. 3; Исто, ф. 4; Ч. Драшковић, н. д., 11.

цијални студенти овог факултета нису могли да избегну надзор, анкетирање и испитивање партијске комисије и државних органа приликом уписа. Један од задатака Партије био је управо идеолошко-политичка контрола студената, преиспитивање понашања током окупације, прикупљање података о студентима уз помоћ ОЗН-е и државних органа и спречавање уписа компромитованих појединаца. Већ тада је дошла до изражaja појава надзора, која је каснијих година била опште присутна на Универзитету, па и на самом Богословском факултету. Упркос политичким притисцима и контроли, мањку простора, материјалним тешкоћама, несанираним оштећењима на згради, недостатку наставног особља, оскудици у огреву, Богословски факултет је уписао 62 нова и 93 стара студента (укупно 155, по неким подацима 174) и децембра 1945. почeo са предавањима. Испити су полагани почетком сваког месеца да би се надокнадило изгубљено време и што пре уписали наредни семестри.¹⁴

Али, тек што су почела предавања, одиграо се догађај у којем су се јасно показале намере нових власти и наслутили скори потези према Богословском факултету. Министарство просвете је крајем децембра 1945. одлучило да се не расправља о предлозима Савета Универзитета са седнице од 21. децембра о постављењима на Богословском факултету, са образложењем да пројекат новог Устава предвиђа одвајање цркве од државе и школе од цркве, па је тражило да се сачека да се реши статус овог факултета. Савет Богословског је „најенергичније протестовао“ против „неуобичајеног начина скидања свих предлога“ факултета, сматрајући да се тиме „кочи сваки рад факултета, а још до данас не постоји надлежно законско решење о његовом укидању“. Захтевано је да се што пре сазове седница Универзитетског савета и на њој се донесу одлуке о свим предлозима који су били на дневном реду седнице од 21. децембра, па и о постављењима наставника на Богословском факултету.¹⁵ Тај сукоб је наговестио буру и први оштар налет нових власти на Богословски факултет, који је подстакло доношење новог Устава, почетком 1946. године.

Устав ФНРЈ који је донет 31. јануара 1946. прогласио је раздавање цркве од државе у члану 25 и одвајање школе од цркве у члану 38. Школе које су служиле за образовање црквених функционера сматране су верским школама, могле су бити слободно осниване и стајале су под надзором државе.¹⁶ Будући да су нове власти Православни богословски факултет у Београду сматрале само верском школом, а не и научном установом, доношење Устава је представљало прекретницу у његовом раду. Одмах по доношењу Уста-

¹⁴ АЈ, 313-1; АЈ, 316-117. Резултати пописа студената Београдског универзитета 6. децембра 1945: АС, БУ, Комисија, ф. 3; Исто, ф. 4, Извештаји о раду Универзитета 1945. Види опширије о упису на Универзитет и о политичкој контроли у. Д. Bondžić, *n. d.*, 94-101.

¹⁵ АС, БУ, Комисија, ф. 4, Богословски факултет – Ректорату, бр. 349, 22. децембар 1945.

¹⁶ Р. Радић, „Издвајање Богословског факултета из оквира Београдског универзитета“, 257; „Устав ФНРЈ, 31. јануар 1946“, Збирка закона ФНРЈ, бр. 22. Београд 1950.

ва почeo је притисак на Факултет и сваког тренутка се могло очекивати његово издвајање из оквира Универзитета.

Прва акција нових власти на одвајању Факултета са Универзитета покренута је неколико месеци по доношењу Устава. Маја 1946. Митра Митровић-Ђилас, министарка просвете и члан ЦК КПС, изјавила је на седници Политбира да се са одвајањем Богословског факултета превише одуговљачило због међународних прилика и Конференције мира у Паризу и најавила хитно решавање овог питања у складу са Уставом, тј. издвајање Богословског факултета из састава Универзитета. Требало је да буџет факултета остане при Универзитету до краја године, а контролу наставе је и касније требало да врши Министарство просвете. О овој намери су током јуна обавештењи Деканат Богословског факултета, Ректорат, Универзитетски савет и Свети архијерејски синод, а септембра 1946. Министарство просвете је званично обавестило Земаљску комисију за односе са верским заједницама НРС о намери да се Богословски факултет до краја године издвоји из Универзитета. Требало је испитати да ли Црква жели да преузме надлежност над Факултетом, или ће га Министарство у супротном једноставно затворити.¹⁷

Факултет и Свети архијерејски синод су у више наврата разматрали новонастalu ситуацију, и спремали се за евентуално преузимање Факултета од стране Цркве, упркос финансијским и организационим проблемима које би тиме настале. Свети синод се почетком октобра оштро супротставио намерама државних власти и инсистирао на факултету као научној установи, а не само верској школи, која постоји у многим државама у којима је црква одвојена од школе. Ипак, изражена је и спремност да се Факултет, да не би био укинут, преузме са свим фондовима и задужбинама, а током новембра су вршене и припреме за финансијско издржавање у случају издвајања. Међутим, крајем године у земљу се вратио патријарх Гаврило Дожић, који је крајем 1946. и почетком 1947. предузео низ контаката са државним властима (са председником Владе ФНРЈ Јосипом Брозом Титом, председником Владе НРС Благојем Нешковићем, и др.) у којима се, поред осталог, борио и за опстанак Богословског факултета на Универзитету. Залагањем патријарха Гаврила и Светог синода, Богословски факултет је остао на буџету Министарства просвете за 1947, тј. до даљњег је остао у саставу Београдског универзитета. На ову одлуку су поред поменутих разговора утицали и међународна ситуација и притисци на југословенску власт због политике према црквама.¹⁸

Тако је први налет државе и партије био одбијен и Богословски факултет је још неколико година остао на Универзитету. Током тог периода Фа-

¹⁷ „Zapisnik sa sastanka CK KPS po pitanjima prosvetne politike, maj 1946“, *Zapisnici i izveštaji 1945-48*, 60; АС, БУ, ф. 3, Министарство – Ректорат, пов. бр. 183, 10. јун 1946. Р. Радић, „Издвајање Богословског факултета из оквира Београдског универзитета“, 257-258; D. Bondžić, *n. d.*, 130.

¹⁸ Р. Радић, „Издвајање Богословског факултета из оквира Београдског универзитета“, 258-259; П. Пузовић, *n. g.*, 278-279.

култет је званично третиран као установа Београдског универзитета, био је под управом надлежних државних органа и добијао новац из буџета, али је по многим питањима био запостављен и гурнут у страну. Поред идеолошке неподобности, Богословски факултет није имао никакав значај у Првом петогодишњем плану стварања кадрова који је покренут 1947. године, тако да је често изостављан у извештајима и статистикама из овог периода. Било је јасно да је у новом систему угрожено и само постојање Факултета, а опасност од одвајања са Универзитета била је стално присутна. Ипак, Факултет је и у наредних неколико година функционисао и спроводио наставно-научни рад у оквиру Београдског универзитета.

У наредном периоду управа и колектив Богословског факултета могли су се посветити нормализацији наставе и превазилажењу ратних последица. Донети су прописи који регулишу живот и рад факултета, тј. донета су Правила о упису, систему студија и полагању испита и Правила о полагању докторског испита и стицању научног степена доктора теологије.¹⁹ Наставно-научни рад је био подложен и универзитетској регулативи, али поједини прописи, нарочито они који су били важни за остварење петогодишњег плана кадрова, нису се односили на Богословски факултет. Тако на Богословском није било ванредног студирања које је на Универзитету уведено децембра 1947, а није било ни могућности државног стипендирања студената, па није примењиван низ мера које су регулисале ту област. Током 1947. Савет факултета је претресао план и програм наставе, унео извесне измене и сажео поједине предмете. Крајем 1947. је предложено да се сви наставни предмети распореде у четири основне групе које ће се звати Институтима, а који ће у себи укључивати све катедре и семинаре: Институт библијске теологије, Институт систематске теологије, Институт црквено-историјске теологије и Институт практичне теологије. Новембра 1950. настава на Богословском факултету се одвијала кроз 24 предмета и 16 семинара, који су били груписани по катедрама и годинама студија.²⁰

Посебан проблем Богословског факултета у овом периоду био је лоше материјално стање. Факултет је имао тешкоћа са простором, набавком литературе и стручне периодике, наставницима, збрињавањем студената који нису имали право на становање у дому, храну у мензи и државне стипендије. Материјалне тешкоће су ублажаване средствима из буџета, поклонима Цркве и епархија, донацијама Екуменског савета цркава и повременим прилогима других цркава и државе.

Проблем простора, који је постојао и пре рата, био је још већи после ратних разарања. Део факултетског простора дат је за смештај студената, а лоше стање са простором на целом Универзитету још више је отежавало си-

¹⁹ Ч. Драшковић, *н. д.*, 4-5.

²⁰ AJ, 317-71-102, 16. јул 1947; АС, БУ, ф. 45, 6. јануар 1948; AJ, 317-65-90, 15. новембар 1950.

туацију Богословског факултета. Велики напори су уложени да се из зграде у улици Краља Петра иселе станари који су после рата у њу усельени, а крајем четрдесетих година је вођена борба да се из просторија факултета исели археолошка збирка професора Милоја Васића и да се поврате просторије које је Ректорат уступио Етнолошком семинару Филозофског факултета и Академији ликовних уметности.²¹

Немаштина и оскудна буџетска средства отежавала су функционисање Факултета и рад студената. Лишени државних стипендија, студенти су често били принуђени да се сналазе сами, али помоћ у новцу, литератури, на мештају, оделу и намирницама стизала је са разних страна: новчане прилоге су слале епархије из којих су долазили и сама Патријаршија, а значајна помоћ за Факултет и студенте пристизала је од Светског савета цркава из Женеве, појединих протестантских цркава, римокатоличких прелата, верника и Земаљске комисије за верске послове НРС.²² Др Роберт Тобијас је као секретар финансијског одбора одсека за обнову и међуцрквену помоћ Светског савета цркава био главна веза при додели помоћи црквама у Југославији, па и Српској православној цркви и Богословском факултету у Београду. Сарађивао је пре свега са др Душаном Глумцем професором Факултета, који је крајем 40-их и почетком 50-их година више пута путовао у иностранство и дочекивао Тобијаса у Југославији. Већ приликом првог доласка Тобијас је Патријарху Гаврилу, професорима и студентима Богословског факултета понудио 40.000 долара, помоћ у оделу, храни, књигама, папиру за штампање црквене литературе, дрвеним баракама за смештај студената теологије или у новцу за изградњу дома. Помоћ је добијана и од Међународне службе цркава из Њујорка, Светског савета цркава из Енглеске, Шведске и других црквених организација које су крајем 40-их и почетком 50-их година слале Цркви, Факултету и богословијама одећу, храну, књиге, хартију, итд.²³ Поред материјалне помоћи више пута се говорило и о потреби да студенти теологије иду у иностранство, да се упознају са другим црквама, студирају и усавршавају и врате на Факултет као наставници.²⁴

²¹ Д. Кашић, *н. д.*, 6-7; П. Пузовић, *н. д.*, 278; АС, Комитет, ф. 11, Записник седнице Факултетског савета, 26. новембар 1949.

²² Ч. Драшковић, *н. д.*, 15-16, 18; Д. Кашић, *н. д.*, 6-7; П. Пузовић, *н. д.*, 278; Р. Радић, „Издвајање Богословског факултета из оквира Београдског универзитета“, 260; Иста. *Држава и верске заједнице*, I, 223. Рецимо, Епархијски одбор нишки је 22. новембра 1949. упутио 55.000 динара као помоћ студентима Богословског факултета. (АС, Комитет, ф. 11, Записник седнице Факултетског савета, 26. новембар 1949).

²³ AJ, фонд Савезне комисије за верска питања, 144-1-23; AJ, 144-1-26; AJ, 144-3-62; AJ, 144-3-81, AJ, 144-3-83; 144-4-84. Факултет је маја 1950. добио 20 тона хартије од Светског савеза цркава из Шведске и одлучио да део уступи Научној књизи којој је поверио и издавање факултетских издања. (АС, Комитет, ф. 11, Записник седнице Факултетског савета, 4. маја 1950).

²⁴ AJ, 144-3-79; AJ, 144-137-751. Крајем 1950. године Душан Глумац је са Светским саветом цркава, а преко Државне верске комисије, договорио одлазак Емилијана Чарнића и Владана Поповића на студије грчког језика, односно филозофије у Берн, односно Даблин. Вођено је рачуна да се избегне њихов контакт са политичким емигрантима и имали су обавезу да се врате у земљу и на Факултет.

На крају, и држава је поред буџетских средстава, повремено давала Цркви и Богословском факултету новчану помоћ срачунату на политички ефекат и стварање утиска да се у земљи поштује слобода вере и да се верским заједницама пружа помоћ. Тако је 1951. године Влада НР Србије дала 50.000 динара за светосавске награде добрим, а сиромашним студентима Богословског факултета.²⁵

Важан посао за који је Богословском факултету у послератном периоду била потребна и помоћ државе била је обнова наставничког кадра. Иако је број наставника и асистената постепено растао, њихов број није био доовољан да би задовољио потребе Факултета. Државни органи и универзитетска тела нису посвећивала никакву пажњу кадровским проблемима Богословског факултета, пошто државна просветна политика и петогодишњи план изградње кадрова нису имали интереса за образовање свештеника и теолога. У бројним послератним статистикама и анализама о кадровским потребама Универзитета нема никаквих података о стању и потребама Богословског факултета. Факултет је самостално покушавао да попуни наставничка места довођењем нових сталних и хонорарних наставника и пре свега довођењем младих људи за асистенте.²⁶ Кретање броја наставника на Богословском факултету 1945 – 1952. године у односу на укупан број наставног особља на Универзитету може се видети из следеће табеле:²⁷

	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Богословски	12	11	15	15	21	17	19
Универзитет	395	458	594	689	1.266	1.863	1.601

Међутим, ни наставнике Богословског факултета није мимоишла пажња партијских и државних органа усмерена на контролу њихових идеолошко-политичких ставова и понашања. Ту сталну политичку контролу владајућа партија је вршила над целокупним универзитетским особљем преко својих органа на Универзитету, студентске организације, УДБ-е и државних органа. Надзор је служио за стицање представе о политичком опредељењу појединачних наставника пре рата, током рата, и посебно после рата, и о политичком стању на Универзитету уопште, ради предузимања даљих политичких мера

²⁵ AJ, 144-4-84; AJ, 144-137-751; Р. Радић. *Држава и верске заједнице*. I, 223.

²⁶ Ч. Драшковић, н. д., 12. Редовни професори Богословског факултета у посматраном периоду били су: др Радивоје Јосић, др Душан Глумац, др Драгутин Анастасијевић, др Лазар Мирковић, др Борислав Лоренц и др Јордан Илић. Ванредни професор је био др Викентије Фрадински, а доценти др Благота Гардашевић, др Димитрије Димитријевић, др Чедомир Драшковић, др Милош Ердељан и др Љубомир Дурковић. Хонорарни наставници били су Милан Мратинковић, Бранко Цвејић и Григорије Константиновић. Новембра 1947. изабрани су асистенти Александар Ђирић, Емилијан Чарнић, Симеон Злоковић, Живота Михаиловић и Андреја Фрушић, а 1951. Лазар Милин, Леонтије Павловић, Владан Поповић, Богољуб Ђирковић и Ђорђе Мано-Зиси. Још 1948. преминуо је професор Филарет Границ, 1950. Д. Анастасијевић и Ј. Илић, а 1951. М. Мратинковић и Б. Цвејић.

²⁷ *Fakulteti, visoke i više škole, studenti i nastavnici u zimskom semestru šk. 1954/55. god. sa retrospektivom od 1845.* Bilten, Beograd 1956, 17-18.

и идеолошког рада на факултетима. У ту сврху су државни и универзитетски органи, по извештајима партијске и студентске организације или других органа и појединаца са факултета, правили карактеристике које су постојале и на Богословском факултету, мада су биле ређе, краће и са много општијом и оскуднијом садржином. О наставницима Богословског су доступне кратке карактеристике из 1948/49. године у којима је дата сажета, шаблонска оцена стручности и политичког опредељења и понашања пре рата, током окупације и однос према новом систему после Другог светског рата, што је било и најважније. Наводимо све карактеристике, са напоменом да их не користимо као извор информација о професорима, већ као сведочанство о политичком надзору над наставним особљем Богословског факултета:²⁸

- „1) Др Милош Ердељан, доцент – Добар стручњак. За време окупације имао колебљив став. Сада се држи добро.
- 2) Др Душан Глумац, редован професор – Добар стручњак. За време рата имао добро држање. Сада је непријатељски расположен али се лицемерно држи.
- 3) Др Борислав Лоренц, редован професор – Важи за доброг стручњака. Идеалиста је у филозофији. Данас као и за време рата имао коректно држање. Превише је заузет науком.
- 4) Др Викентије Фрадински, доцент – Рус-емигрант. Врло добар стручњак. За време окупације био је отпуштен из службе. Хоће да ради. Сада је повезан са руском званичном православном црквом и њен је представник код нас.
- 5) Др Драгутин Атанасијевић (треба Анастасијевић – прим Д. Б.), редован професор – Врло добар стручњак. Члан САН. Доста стар. Само се бави науком. Политиком се никада није бавио. Данас је врло пасиван.
- 6) Др Радивоје Јосић, редован професор – Добар стручњак. Добар као организатор и руководилац факултета. Пре рата и за време рата није испољавао непријатељско држање. Сада често иступа непријатељски. Материјалиста је.
- 7) Др Димитрије Димитријевић, доцент – Добар је стручњак. Сувише је заузет само науком. За време окупације је хапшен као присталица ДМ (Драже Михаиловића – прим: Д. Б.). И данас је присталица реакције мада ништа активно не ради.
- 8) Др Дурковић Љубомир, доцент – Способан. Има три факултета. За време рата био у Патријаршији и отворена присталица ДМ. Шовиниста. Сада служи за везе са Патријаршијом. Има непријатељски став.
- 9) Др Јордан Илић, редован професор – Просечан стручњак. Слаб педагог. Пре рата и за време рата није иступао непријатељски. Сада се сматра стубом реакције на факултету.
- 10) Др Чедомир Драшковић, доцент – Слаб стручњак. Пре рата и за време окупације имао је исправно држање. Сада је активни непријатељ.
- 11) Др Лазар Мирковић, редовни професор – Добар стручњак. Ради у Археолошком институту САН. Пре рата се није бавио политиком. За време окупације био декан факултета. Сада је политички пасиван.

²⁸ АЈ. 317-67-92, Карактеристике наставника Богословског факултета, 1948/49. (карактеристике хонорарних наставника и асистената нису дате у овом документу).

12) Др Благоје (треба Благота – прим Д. Б) Гардашевић, доцент – Слаб стручњак. За време окупације симпатисао четнике и бавио се ‘црном берзом’. Повезан је са реакцијом.“

Поред тога, политичко стање на Богословском факултету праћено је и преко извештаја партијске организације, Народне студентске омладине (НСО), поверилика УДБ-е, поједињих студената и наставника. Факултет је у тим извештајима често апострофiran као „легло реакције“ и „непријатеља“, а у извештају УДБ-е из 1948. наглашава се да су на Богословском факултету „сви наставници непријатељи“ и да се не могу набројати све њихове „непријатељске делатности“. Требало је да се на основу ових извештаја и праћења стања, интервенише преко партијске и студентске организације, „раскринкавају непријатељи“ и сузбија њихово деловање на Универзитету.²⁹ Мада би се према по-менутим констатацијама и општем ставу нових власти према Богословском факултету очекивало радикално деловање и притисак, те активности у овом случају биле су отежане, пошто партијска организација на Богословском није ни постојала, а студентска омладина је била слаба и без утицаја.

Постојали су посебни државни органи који су имали улогу како у надзору над наставницима Богословског факултета, тако и у утицају на Факултет уопште. Реч је о Верским комисијама које су формиране током 1945. на републичком и савезном нивоу, а потом више пута мењале назив и састав и интензивирале своју активност крајем 40-их година. То су била саветодавна тела која су се бавила стањем у оквиру поједињих верских заједница и односима државе и верских заједница.³⁰ Поверилици и доушници Комисије су у неформалним разговорима и сусретима (недељом и празницима после литургије и приликом разних прослава) пратили стање у Цркви и на Богословском факултету и о томе слали редовне извештаје. Преношени су разговори са наставницима и асистентима и са лицима ван Факултета, даване су информације о „лошим“ кадровским решењима и сукобима професора, критиковане су „негативне“ појаве међу студентима.³¹

Комисији су слате и представке о лошем стању на факултету, међу којима се издаваја реферат Радована Казимирамића од 7. јула 1949. године. Казимирамић је и раније у разговорима са поверилицима Комисије критиковао стање на Факултету, изјављивао да су „сви професори реакционари, да се не друже ни

²⁹ Приватна збирка Ђорђа Станковића, Извештаји УДБ-и за НРС по факултетима, 7. септембар 1948; D. Bondžić, n. d., 246.

³⁰ Р. Радић, *Држава и верске заједнице*, I, 174-178. Ђоко Слијепчевић сматра да је Верска комисија била „око и ухо режима у свим верским заједницама“ (Ђоко Слијепчевић, *Историја Српске православне цркве*, књ. 3, Београд 1991, 180).

³¹ AJ-144-2-39; AJ-144-2-46; AJ-144-3-62; AJ-144-5-93. Аутор извештаја Верској комисији крајем 40-их најчешће је био Војислав Гајиновић, којег је 1946. Синод оптужио због сејања нејединства у Цркви, а у листу Србобран критикован је децембра 1946. као „опасан агент политичког и идеолошког разврата“ и „ноторни провокатор ОЗНЕ“ (AJ. 144-133-761).

са ким се са онима из патријаршије, да не узимају учешћа ни они ни њихови студенти ни у каквом фронтовском раду, па да чак нису узимали ни учешћа у прослави 1. маја“. Критиковао је епископат, Патријаршију, нападао поједи-не професоре и изражавао мишљење да Факултет „треба распустити и наново реорганизовати, како би тамо дошли бољи и напреднији професори“. Све замерке Казимировић је изнео у писменом реферату у којем је небираним речима изнео низ оптужби против већине професора, користећи стручне, моралне и политичке дисквалификације. Назвао је Факултет „стубом реакције“, сматрао да професори „нису ни крочили на социјалистичком политичком пољу“ и својим конзервативизмом и мрачњаштвом „трују омладину“ и представљају кривце за неуспех покушаја народних власти да се свештенство упути на сарадњу. Дао је предлог за увођење катедре друштвених наука у наставу „где би се студенти упознали са учењем марксизма-лењинизма – јер они појма немају о законима друштвеног развија и зато лутају и одлазе у табор реакције“. На крају је предложио и да се Факултет укине „револуционарним путем“, указом ставе на расположење сви наставници и формира матична комисија за поновни избор наставника и радикалну реорганизацију Факултета.³² Сумњамо да су ставови Р. Казимировића изнети у реферату и у разговорима са доушницима Комисије много утицали на однос комунистичке власти према Богословском факултету и доношење одлука по питању његовог издвајања, али сматрамо да представљају сликовит пример метода надзора партијске државе над једном високошколском и црквеном установом и њеним наставницима.

Партијску контролу нису избегли ни студенти Богословског факултета. Њихов број је варирао, али је ипак 1951/2. порастао на 250. Од 1945. до 1952. на факултету је дипломирало 109 студената. Наравно, број уписаных и дипломираних теолога, само је статистички регистрован и није много интересовао државне и универзитетске статистичаре, планере и аналитичаре који су прецизно и детаљно планирали и пратили сваког уписаног и дипломраног студента на Универзитету, посебно у привредно и друштвено важним струкама. Кретање укупног броја студената на Богословском факултету у односу на број студената на Универзитету и број студената уписаных

³² AJ-144-2-46, извештаји о разговорима са Казимировићем, мај 1949; Исто, Реферат Радована Казимировића „О данашњем жалосном стању на Богословском факултету“, 7 јул 1949; AJ, 144-5-93; AJ, 144-137-751, Р. Казимировић. Елаборат о СПЦ. Треба рећи да је Казимировић у овом реферату изнео много радикалније ставове од званичне политике нових власти и ставова водећих људи Универзитета. Поред осталог, написао је да „ми морамо данас удаљити све реакционарне професоре, па и студенте, као што је то урадила Чехословачка“, док је сам ректор Стеван Јаковљевић сматрао професоре Богословског факултета лојалним и није имао ништа против њиховог останка на Универзитету. У елаборату о СПЦ Казимировић је изнео мишљење да би изучавање марксизма, теорије државе и права и политичке економије користило студентима да не буду „зачаурени и затуцани“, да развију „шире друштвене погледе“, што би одговарало и друштвеном развоју ФНРЈ. Вероватно је у ставовима Р. Казимировића било и личне уверењности, пошто је сам изјавио да као теолог и доктор права није могао да добије катедру на Богословском факултету, која је дата другима, по његовом мишљењу некомпетентним наставницима. Реферат о Богословском факултету помиње и Радмила Радић у: Р. Радић. *Држава и верске заједнице*, 1, 225.

у прву годину на Факултету и Универзитету током 1945 – 1952. године, са полном структуром, приказан је у наредним табелама:³³

	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Богословски	147	112	147	136	178	194	250
жене	13	6	11	14	14	22	47
Универзитет	13.516	21.059	25.038	30.097	28.929	27.532	24.758
жене	5.337	6.907	8.095	9.699	9.402	9.010	7.874

	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50	1950/51	1951/52
Богословски	65	35	45	31	50	51	94
жене	5	5	7	3	3	11	22
Универзитет	9.035	10.232	8.497	9.840	8.307	10.457	5.939
жене	4.053	3.100	2.753	3.222	2.925	3.680	1.788

Партијска организација на Богословском факултету није постојала, а Народна студентска омладина је била слаба и неорганизована. По речима Р. Казимирића ни професори ни студенти нису узимали никаквог учешћа у фронтовском раду, па чак нису учествовали ни на прослави 1. маја. Ова врста изолованости је била намерна и поштедела је богослове бројних конференција, манифестација, митинга, радних акција, такмичења, кампања чишћења факултета од „непријатеља“, који су били свакодневна појава тих година.

Међутим, то не значи да није вршен надзор политичког састава и понашања студената Богословског факултета. Иако је кампањско „чишћење“ које је спровођено на Универзитету мимоишло студенте Богословског, било је спорадичних случајева уклањања студената.³⁴ Међутим, било је јасно да је већина студената тог факултета била „непријатељски“ расположена према новом режиму, као и да питање Боголсовског факултета неће бити решавано појединачним искључењима и прогонима студената. Под контролом су била и религијска уверења студената других факултета, а сваки додир са Црквом и Богословским факултетом, чинио је негативан део карактеристике студента.³⁵

Поред тога, на студенте Богословског факултета стално су вршени и политички притисци, живели су у друштвеној изопштености, а општеприсутном антирелигијском пропагандом стварана је представа о њиховој некорисности и супротстављености новом државном поретку. Неки студенти су подлегали

³³ *Fakulteti, visoke i više škole, studenti i nastavnici u zimskom semestru šk. 1954/55. god. sa retrospektivom od 1845*, Bilten, Beograd 1956, 2-3; Istio, 5-6.

³⁴ Занимљив је случај Ивана Видака из Новог Сада који је са Медицинског прешао на Богословски, а са Богословског је био искључен. Његова мајка је почетком 1950. упутила молбу Маршалу Титу да њен син буде враћен на Медицински факултет за који има више воље и смисла, а и отац је покушао да интервенише преко државних органа. A.J.-144-2-39.

³⁵ АС, БУ, ф. 3, Министарство просвете – Ректорату, пов. бр. 49, 5. октобар 1946. Овим актом је оптужен Живан Тешић студент Медицинског факултета из Ваљева, да "има неку тајну стипендију цркве" и да има намеру да положе испите и на Богословском факултету, те уместо њега треба примити неког другог, политички подобног кандидата.

притиску и општој атмосфери и тражили су на различите начине излаз из постојеће ситуације која је за Богословски факултет бивала све неповољнија.

Тако су још 1945. неки студенти Богословског факултета и свршени ученици православних богословија који су учествовали у народноослободилачкој борби тражили да наставе студије на другим факултетима, па што „више не желе да буду свештеници“ Они су критиковали предратну одредбу да се свршени богослови могу уписивати само на теолошки факултет, што су тумачили спрегом Цркве и „ондашње реакционарне државе и универзитетске власти“. ³⁶ Универзитетски савет је на седници 5. августа 1946. донео одлуку да се свршеним ученицима богословије са положеним вишим течајним испитом, студентима Богословског факултета и дипломираним теолозима дозволи да студирају на Правном, Ветеринарском, Польо-привредно-шумарском и неким групама Филозофског, што су неки и искористили.³⁷ Тако је Богословски факултет још више слабљен, студенти одвраћани од студирања, а нови кандидати од уписивања.

Извесни студенти су јула 1948. у име Народне студентске омладине Богословског факултета упутили претставку државним властима тражећи од државе стипендије за сиромашне студенте. Тешко материјално стање је ометало ове студенте не само да редовно похађају предавања и полажу испите, већ и да током лета учествују у обнови и изградњи земље као остали студенти, јер су због сиромаштва приморани да зарађују за живот и студирање. Зато је тражено од Верске комисије да издејствује код државних органа 8-10 стипендија за студенте Богословског факултета како би и они дали допринос „великом делу изградње социјализма и остварења Петогодишњег плана, од кога зависи срећа, будућност и благостање свих наших народа“. ³⁸ Стипендије студентима Богословског факултета нису додељене, али, као што је речено, почетком 1951. је дата сума од 50.000 динара као једнократна помоћ сиромашним студентима за светосавске награде. Ово је био још један потез комунистичке власти којим је желела да домаћој и страној јавности покаже своју добронамерност према Цркви и Богословском факултету.

Међутим, управо почетком 50-их година дошло је до заоштравања односа државе према цркви и до убрзавања решења питања опстанка Богословског факултета на Београдском универзитету, односно опстанка свих теолошких факултета на југословенским универзитетима. Комунистичка власт је погоршала односе са црквом, пре свега Католичком, што није могло заобићи ни остале конфесије. Врх владајуће партије се почетком 1952. бавио питањима религије и цркве и донео закључак да треба принцијел-

³⁶ AJ, 313-6, Министарству просвете ДФЈ, 18. октобар 1945

³⁷ AJ, фонд Комитета за школе и науку ФНРЈ, 315-37-91, Ректорат – Комитету за школе и науку, бр. 2547, 10. август 1946

³⁸ AJ, 315-31-97, НСО Богословског факултета – Верској комисији НРС, бр. 53/948, 19. јула 1948.

но спровести уставну одредбу о одвојености цркве од државе, да треба избацити веронауку из школе, сузбијати утицај свештенства и религије међу омладином, „разбити богословије“ и „онемогућити оспособљавање кадрова за богословије“. Тако је решено и питање даљег статуса теолошких факултета у Југославији који су током 1952. одвојени од универзитета. Фебруара 1952. Влада Србије је донела решење којим је Богословски факултет у Београду укинут као државна установа, издвојен из Београдског универзитета и припојен Српској православој цркви. Процедура ликвидације је трајала до 1. јула 1952. када је Факултет званично постао црквена установа.³⁹

Одвајање Богословског факултета се одвијало у оквиру снажне кампање против веронауке и религије уопште у школама и на факултетима, која је и иначе била стално присутна у школству, штампи и јавности као један од главних задатака партијског агитпроп апарата, али је у првој половини 1952. добила широке разmere.⁴⁰ Кампању је подржао и сам Јосип Броз Тито у обраћању делегацији Савеза студената марта 1952. Броз је истакао да је држава дуго пружала помоћ богословским факултетима и држала их у оквиру универзитета, иако је то било супротно Уставу, да би средила своје односе са црквом, показала своју „бригу“ и супротставила се оптужбама из иностранства да прогони цркву и религију. Одвајање факултета и кампању против религије оправдавао је опасношћу од искоришћавања цркве из иностранства као „класног оружја против новог уређења“ и наглим јачањем религије међу становништвом, посебно међу омладином, па чак и међу комунистима. Против таквог стања требало се борити не само административним мерама, као што је било одвајање богословских факултета, већ и „упорним политичким и културним просвећивањем и економским прогресом“ и широком офанзивом против религије и њеног утицаја на омладину.⁴¹

Титовим смерницама су убрзо одговорили комунисти на Београдском универзитету, организујући саветовање партијског актива по питању религије 26. маја 1952. на којем су указали на учстале религиозне појаве међу студентима, па чак и комунистима (одлазак на славе, у цркву, одлагање наставе због црквених празника, ношење крстова, итд). Тада је покренута кампања против тих појава и направљен „широк план антирелигиозне пропаганде“ коју су чинила разна предавања, дискусије, дебатни клубови, чланци

³⁹ О току и последицама издавања Богословског факултета са Београдског универзитета види више у: Р. Радић, „Издавање Богословског факултета из оквира Београдског универзитета“, 261-262; Иста, *Држава и верске заједнице*, I. 223-226; П. Пузовић, н. д., 279-295; D. Bondžić, н. д., 131.

⁴⁰ Милован Ђилас, руководилац Агитпропа, говорио је 1950. да у школама треба „активизирати наставника у борби за материјалистичко схватање природе и друштва и сузбијању религиозних схватања и утицаја наставе веронауке“, а 1951. је критиковao штампу што не води „борбу против цркве“ и не „раскринакава живот попова“ AJ, 316-93; AJ, ЦК СКЈ, VIII, II/2-6-54, 20. август 1951.

⁴¹ Разговор Маршала Тиши са делегацијом Првој конгреса Савеза студената Југославије, Борба, 15. март 1952, I.

у штампи и друге активности које су спровођене у другој половини 1952. године.⁴² Дакле, и после решавања питања Богословског факултета стављањем ван државе и припајањем Цркви, на Универзитету је остао проблем верских осећања студената и наставника других факултета, које је владајућа партија желела што пре и свим средствима да сузбије и замени својим атеистичким погледом на свет.

Резиме. Однос нове власти према Богословском факултету у Београду био је саставни део државне и партијске политике на Београдском универзитету уопште, према свим осталим факултетима, наставницима и студентима. Тада се одликовао строгом и свакодневном контролом, покушајима идеологизације и политизације и усмеравањем рада у складу са идеолошким поставкама Комунистичке партије. Међутим, у овом случају, много је важнији био однос владајуће партије према религији и цркви које су сматране непомирљивим непријатељима новог поретка и атеистичког погледа на свет који је пропагиран. Зато је Богословском факултету, који је сматран црквеном и искључиво верском школском установом, одмах после рата предвиђано или укидање или издвајање са Универзитета на основу Устава из јануара 1946. који је проглашавао одвајање цркве од државе и школе и цркве. Први покушај државних власти да издвоји Факултет са Универзитета током 1946. није успео због политичких услова, отпора факултета и Синода и залагања водећих личности Цркве. Факултет је наставио да функционише у оквиру Универзитета све до 1952. године када је укинут као државна установа, издвојен са Универзитета и предат у надлежност Цркве.

⁴² „Саветovanje Partijskog aktiva Univerziteta, 26. maj 1952. godine“ *Zapisnici i izveštaji univerzitetskog komiteta KPS 1948 – 1952*, priredili Đorđe Stanković i Momčilo Mitrović, Beograd 1987, 538-540.